

NYA AVHANDLINGAR

Pia Götebo Johannesson: *Mjök, bär och eterneller. Om genus och tillvarons mångtydighet*. Carlssons Bokförlag, Stockholm 1996. 342 s., ill. English summary. ISBN 91-7203-135-2.

Under decennierna efter sekelskiftet 1900 sysselsatte lantbruket i grova tal en fjärdedel av vårt lands befolkning. Idag har detta tal minskat till ca tre procent. Det är i många avseenden en kännbar förändring som kan, och skall, beskrivas och analyseras i politiska och ekonomiska termer av krav på ökad lönsamhet, effektivitet, modernisering, teknifiering och strukturrationalisering. Ett storjordbruk är en investering i mångmiljonklassen. Samtidigt återspeglar dessa faktorer endast en sida av utvecklingen. Samspelet med kulturella och sociala faktorer inflytande spelar också en väsentlig roll där värden såsom stabilitet och trygghet, kvalitet och äkthet ännu är starkt associerade till själva begreppet jord- eller lantbruk. Det är också värden som på det normerande planet är högst giltiga för de kvinnor och män som ännu bär upp denna näring.

Denna spänning mellan modernitet och tradition – en spänning utan vilken dagens chips- eller tvättmedelsreklam inte skulle kunna vinna genklang i sin idylliserade och idealiserade bild av svenskt lantbruk – kommer till uttryck redan i titeln på Pia Götebo Johannessons avhandling. *Mjök* var och är en viktig inkomstkälla. Samtidigt kan denna genom tiderna viktiga jordbruksprodukt stå som symbol för den förändring av könsarbetsmönstret som teknifieringen medfört. *Bär* representerar i undersökningen självhushållningens omvandling. Deras ekonomiska betydelse är även av speciellt intresse för kvinnorna i studien. *Eterneller*, slutligen, skall enligt förf. ses som uttryck för det föränderliga och det bestående i tillvaron.

Geografiskt är undersökningen koncentrerad till tre socknar i Marks härad, Västergötland, nämligen Fotskäl, Hajom och Hyssna. Ett viktigt skäl till att studien

förlagts till detta område är jordbrukets stora betydelse inom kommunen, som 1990 hade drygt 33.000 invånare. Av dessa var då 7,7% sysselsatta på hel- eller halvtid inom lantbruks- och skogsnäringen – vilket således är mer än det dubbla i förhållande till rikssnittets dryga 3% – och 33% inom industrin där textil- och konfektionsbranschen än idag dominerar.

I förgrunden för avhandlingen står det produktiva och det reproduktiva arbetet med fokus på det kvinnliga könets insatser. Frågor som behandlas kretsar i hög grad kring olika aspekter på hur könsarbetsmönstret gestaltas för tre generationers kvinnor, liksom hur deras arbetsinsatser värderas. En likaledes central fråga rör relationen mellan arbete och självuppfattning för kvinnornas del och i vad mån olika kvinnoideal och förebilder spelar in i detta sammanhang. Centrala begrepp förutom kultur, identitet, tradition och modernitet, är genus, könskonstituering och genuskonstruktion – de senare hämtade från det kvinnovetenskapliga ämnesområdet.

Tyngdpunkten i det empiriska underlaget utgörs av eget fältarbete innefattande 33 intervjuer av s.k. narrativ biografisk och tematisk natur, dvs. livshistoriska och sakfokuserade intervjuer, vilka kombinerats med informella samtal, observation och telefonkontakter. Informanterna är könsmässigt fördelade på 25 kvinnor och 8 män, representerande 27 hushåll i det undersökta området. Informanterna är grupperade i tre generationer, som klassificeras som den äldre (födda 1914–1927), mellan- (födda 1928–1947) och den yngre (födda 1948–1972) generationen. Motiveringen till generationsurvalet är, enligt förf., den möjlighet detta ger att spegla kulturella processer i form av exempelvis traditionsöverföring och social enkulturering. Definitionsmässigt baserar sig urvalet av informanter på deras egen kategorisering av sig själva som lantbrukare på antingen hel- eller halvtid.

Vidare bygger avhandlingen på ett omfattande arkivmaterial i form av traditionsuppteckningar och fråge-

listsvar, vilka skildrar olika aspekter av traditionen vid sekelskiftet i de tre undersökta socknarna, lokalhistoriskt pressmaterial, lokalhistoriskt anknuten litteratur, samt relevant statistiskt material och facklitteratur.

Avhandlingens två huvudsyften är att "belysa de intervjuade lantbrukarkvinnornas livsorienteringar mot bakgrund av genus' förändrade innebörd under den studerade tidsperioden" och att undersöka de i studien ingående lantbrukarhushållens överlevnadsstrategier samt "dessas betydelse för genus' omformning och variationer" (s. 23f.). Den modell som ligger till grund för analysen i undersökningen konstitueras av tre interrelaterade nivåer:

- *den sociala och ekonomiska*. På denna strukturella nivå är fokus lagd på hur ekonomiska och sociala faktorer i ett mer övergripande perspektiv inverkar på könsens inbördes arbets- och maktrationer. Det centrala begreppsparat är här *feminisering* och *maskulinisering*
- *den normerande och symboliska*. Utgångspunkten på denna nivå är de normer och värderingar som är associerade till respektive kön. Denna könskaraktärisering, vilken är starkt relaterad till en mer övergripande könskategorisering, kommer till uttryck i begreppskonstellationen *kvinnligt* och *manligt*
- *den individuella, meningsskapande* nivån belyser de enskilda informanternas, subjektens, erfarenheter och upplevelser av, liksom hållning till, sina livsvillkor. Det centrala begreppet är här den individuella självuppfattningen eller *identitet*, vilket definieras som "hur individen reflekterar över sin livssituation och sina valmöjligheter" (s. 20).

Förebilden till denna modell är hämtad från den amerikanska vetenskapsfilosofen Sandra Hardings genusanalys (genus som struktur, genus som symbol och individuellt genus). Vad som förenar denna analysmodell med den i avhandlingen tillämpade är tesen att genuskonstruktionen är variabel till sin karaktär och att denna konstitueras av att könsens inbördes relation till sin uppbyggnad är asymmetrisk och hierarkisk. Det råder således ett maktförhållande mellan könen.

Avhandlingen är förutom *Inledningen* uppdelad på sex kapitel. I det första, *Ett modernt jordbrukarsamhälle i vardande*, ges en demografisk och topografisk

teckning av de tre socknarna. Vidare får läsaren en inblick i de obesuttnas situation i äldre tid med tonvikten lagd på kategorin torpare. Dessa utgjorde vid mitten av förra århundradet en väsentlig del av länets befolkning. Huvuddelen ägnas åt en mer generell överblick av den för i huvudsak den äldre generationens kvinnor och män rådande könsarbetsfördelningen i undersökningsområdet. Tyngdpunkten är lagd på den ekonomiska och sociala kontextens betydelse, vilken utmärks av självhushållningens princip, för genuskonstruktionen. Likaså ges en framställning av hur de normativa värderingarna könsmässigt var associerade till olika arbetsfärer, dvs. inomhus- resp. utomhusarbete, olika arbetssysslor, djur och redskap. Gränserna var inte rigida utan överskreds om den sociala eller den ekonomiska situationen föreskrev det. De arenor vilka, enligt förf., var de mest framträdande vad gäller formerandet av det normerande och det sociala könet var: ladugården, åkern, skogen och hemmet. Här belyses även betydelsen av den sociala gemenskapen och det lokala samarbetet. I detta avseende tillämpas i undersökningen begreppsparat "Gesellschaft" resp. "Gemeinschaft".

I det följande kapitlet, *Bonden – produktionsstrategier och lokalsamhällets gemenskap*, förs vi fram till dagens bonde och de olika strategier som på det lokala planet tillämpas i överlevnadssyfte. Ledstjärnan för denna yrkeskategoris både ekonomiska och sociala villkor är, enligt informanternas egna utsagor, själva symbiosen mellan frihet och bundenhet.

Inledningsvis ges en typologisering av jordbrukare i fyra kategorier, baserad på familjens/hushållets samlade insats och ekonomiska bärkraft: *storbordbruk*, vilket är beroende av avlönad arbetskraft, *familjebordbruk*, *enmansjordbruk*, samt *småbruk*. I undersökningsområdet dominerar de tre sistnämnda, medan den första är betydelsefull såsom ekonomisk och ideologisk förebild. Ifråga om produktionsstrategier urskiljer förf. tre framträdande linjer: *den konventionellt brukande*. Jordbruket kombineras med mjölkproduktion i mindre skala och med skogsbruk. Utmärkande är en avvaktande hållning till maskinella investeringar och en försiktig ekonomi i allmänhet. Förvärvsarbete utanför gården betraktas som ett accepterat alternativ för att balansera ekonomin. Kvinnorna har här, vilket framkommer längre fram i avhandlingen, en mer konventionell husmorsroll.

Den rationella specialiseringen är den linje som går ut på en effektivisering av produktionen med betoning på mjölkprodukter. Även köttdjursuppfödning ses som ett intressant alternativ. Denna stordriftsstrategi präglas av hög maskinell och teknisk investering, liksom en stor djurstam. Inte sällan återfinns här de stora släktgårdarna med arrenderad åkerareal för att kunna utvidga och rationalisera. Kvinnornas deltagande i produktionen är en planerlig förutsättning och kan variera beroende på gårdens ekonomiska bärkraft. Denna har för övrigt ett starkt symbolvärde.

I *det flexibla mångsyssleriet* kombineras jordbruk, vilket inte nödvändigtvis är liktydigt med ett konventionellt utan lika gärna ett alternativt brukande, med andra förvärvskällor, s.k. nischverksamheter eller bissyssor. Dessa förläggs vanligen till eller i närheten av gården och kan utgöras av bärödling för självplock eller en gårdshandel där egna alster försäljes. För dessa verksamheter svarar inte sällan kvinnorna. Denna strategi utmärks av en försiktig investeringstakt utan en alltför belastande skuldbörda. Inom det flexibla mångsyssleriet är det den yngre generationen, vilken i regel har en urban bakgrund, som dominerar.

Temata, som diskuteras i detta kapitel, är informanternas hållning till jordbrukspolitik och ekonomiska frågor, vilket bland mycket annat inbegriper synen på släktgårdarnas möjlighet att föras vidare. Likaså ventileras inställningen till grannrelationer, liksom betydelsen av det vardagliga umgänget speciellt kvinnorna emellan. För deras del inbegriper detta en rad olika aktiviteter såsom kurser, studiecirklar eller föreningsverksamheter. En annan viktig fråga som behandlas är informanternas förhållande till begreppet tid i både dess kvantitativa och dess kvalitativa bemärkelse.

Som kapitelrubriken antyder i *Att välja sin framtid och vårda sina relationer*, är det, i synnerhet de kvinnliga, informanternas syn på de olika förutsättningar, inför framtiden som står i förgrunden för intresset. En väsentlig del av framtidsvisionen utgörs av strategier i samband med valet av make, liksom tankar på den äktenskapliga samvaron och relationen till den äldre generationen, speciellt då till svärmodern. Likaså upp-tas tankarna av inställningen till barn och barnomsorg. Den tydligaste förändringen på dessa områden visar sig inte oväntat i att den yngre generationens kvinnor betonar graden av självständighet och integritet. Likaså

framhåller denna generation att det ömsesidiga beroendet till äldre generationer inte är en nödvändighet utan är något som uppskattas.

För mellangenerationens kvinnor präglades framtiden i hög grad av att de obesuttna, ogifta kvinnorna av ekonomiska skäl lämnade bygden. Denna avflyttning, som ledde till ett starkt kvinnounderskott på landsbygden och ett motsvarande kvinnoöverskott i tätorterna, föranledde en intensiv ideologisk debatt med moraliska undertoner. En av de åtgärder som vidtogs, för att få kvinnorna att stanna kvar och för att göra lantushållen mer inkomstbringande, var att professionalisera husmodersrollen. Detta skedde bl.a. genom att utbilda hemkonsulenter. Vidare inrättades lantushållsskolor, vilkas program utmärktes av en konventionell könsarbetsfördelning. Detta gällde även för lantmannaskolorna, vilka med sin inriktning mot teknik och naturvetenskap främst vände sig till män. De kvinnor som sökte sig hit betraktades också som utmanare av gällande normer. En intressant effekt av satsningen på utbildning, som framkommer i avhandlingen, är att kvinnorna i undersökningsområdet uppvisar en högre procent postgymnasial utbildning än männen.

Huvudtemat i *Det vardagliga gestaltning* är, förutom det vardagliga arbetet, även inställningen till den fria tid eller fritid som ingår eller kan ingå i detta. Trots genomgripande förändringar är det fortfarande så att kvinnorna bär huvudansvaret för hushållsarbetet. Moderniseringen i form av hushållsmaskiner underlättar förvisso, men minskar inte självklart den totala arbetsinsatsen. Denna varierar även bl.a. beroende på vilken typ av lantbruk som bedrivs på den enskilda gården. Rationaliseringarna inom jordbruket återverkar vidare på kvinnornas disponibla tid och hur de kan utnyttja denna. En förändring är att det kvinnliga prestigevärdet, som tidigare låg i ett välståndat hem och dignande kakfat har fått ge vika för en mer funktionell inställning till både hemmets skötsel och till att bejaka egna intressen. Dock har denna utveckling inte sällan lett till konflikter generationerna emellan.

En mer generell karakteristik av dagens lantbrukar-kvinna visar att hon i större eller mindre utsträckning är trippelarbete: med hemarbete, förvärvsarbete och som egenföretagare. Graden skiljer sig beroende på gårdens inriktning. Ett tema som tas upp i det följande kapitlet, *Hemarbete, förvärvsarbete och*

egenföretagare, rör den viktiga frågan om lantbrukarkvinnornas lön – ett problem som tydligast framkommer för de kvinnor som arbetar på gården. Somliga har löst detta med den s.k. likadelningsprincipen – makarna delar inkomsten lika. Andra genom att kvinnorna förvärvsarbetar eller öppnar egna s.k. nischverksamheter. Det är således inte främst för den egna vinningens skull som kvinnorna söker en försörjning utanför gården utan för att denna skall avsättas för gårdens fortbestånd.

Samtidigt som lantbrukarkvinnans förvärvsarbete ses som en nödvändig ekonomisk resurs kan detta medföra förändringar av t.ex. makarnas arbetsgemenskap och delade intressen. En konsekvens kan t.ex. bli att kvinnans kompetens inte längre innefattar gårdens olika sysslor. Hon kan därmed inte självklart assistera sin man i skötseln av lantbruket. Mannen i sin tur måste gå in på hemmushållets arena för att t.ex. laga sin egen mat. Detta leder till konflikter inte bara mellan könen utan även mellan generationerna och mellan hemanarbetande och förvärvsarbetande lantbrukarkvinnor. Vad dessa kategorier kvinnor ändå har gemensamt är ambitionen att med sitt arbete förena familjeliv, boende och egna intressen.

I det avslutande kapitlet, *Ett mångtydigt livssammanhang*, sammanfattas utifrån den tillämpade analysmodellen dels den mångsidighet och även mångtydighet som förf. menar utmärker genuskonstruktionen för den undersökta kategorin lantbrukarkvinnor, dels sammanfattas i vilka avseenden en förändring ägt rum. Utmärkande är att det moderna, som associeras med positiva konnotationer i termer av expansion och löftrikedom, kontrasteras mot det traditionella, det icke-flexibla, där framtiden sågs som förutbestämd och inte som idag bygger på egna val och individuell livsorientering eller med Anthony Giddens tillämpade terminologi: det livspolitiska projektet som valfrihetens, möjligheternas och de etiska övervägandenas politik.

Avhandlingen rör ett ämnesområde som är framträdande inom etnologisk forskning, den svenska bonde- eller lantbrukarkulturen. Förvisso har då inte kvinnornas insatser och betydelse försumrats. Men detta är inte liktydigt med att bonde- eller lantbrukarkvinnans position problematiserats i nämnvärd grad. Pia Göteborg Johansson har därför valt att anlägga ett genusperspektiv i analysen av detta viktiga ämnesområde.

Genom att använda sig av genusbegreppet kommer diskussionen oundvikligen in på det omfattande kvinnovetenskapliga forskningsområdet. Med tanke på sina två strategier: att arbeta inom ramen för den enskilda disciplinen med dess ämnes-, metod- och teorival och tvärvetenskapligt, är det inte förvånande att det idag förekommer olika inriktningar och därmed även definieringar av de perspektiv och begrepp som tillämpas.

Läget underlättas inte av att centrala begrepp som kvinna, kön och genus tillskrivs olika innebörd beroende på om forskaren vetenskapsteoretiskt positionerar sig inom t.ex. jämställdhets-, genus-, köns-, kvinno- och/eller feministisk forskning. Även om gränserna mellan dem långt ifrån alltid är skarpa ryms här hela spektrat från det oproblematiserade studiet av kvinnor till en problematisering av det kvinnliga könet utifrån ett maktperspektiv.

Genus som analytiskt eller snarare semantiskt begrepp tillkom, som en teoretisk reaktion emot tänkandet att kvinnors och mäns beteenden, ageranden m.m. låg i respektive köns biologi. Utifrån ett sådant synsätt sågs t.ex. könsarbetsmönster vara av naturen eller av biologin determinerat. För att komma bort från denna, i många avseenden essentialistiska, och även statiska, uppfattning (den genetiska koden) infördes begreppet genus för att fokusera på den sociala relationen mellan könen (den sociala ordningen). Med denna definition är begreppet genus den dimension eller den organiserande princip utifrån vilken ett samhälle bygger upp sin struktur, genuskonstruktionen. Men också att denna konstruktion implicerar en hierarkisk eller asymmetrisk maktrelation mellan könen med det kvinnliga könet i en underordnad position. Könsmaktordningen tar sig olika uttryck och form i olika kulturer och olika tidsepoker. Det intressanta blir att analysera hur i det undersökta samhället genus konfigureras och i vilka kontexter. I detta ligger också variabiliteten och mångfalden i genuskonstruktionen. Genus är således, i likhet med t.ex. begreppet klass, en abstraktion och implicerar relation och konstruktion.

Sett till det mer övergripande könsteoretiska fältet är genus ett begränsande analytiskt redskap – att analysera den nog så viktiga sociala ordningen mellan könen. I detta syfte är begreppet väl valt för föreliggande undersökning. Jag ställer mig emellertid frågande till den bestämning av begreppet som förf. anför, nämligen

att det är ett "dynamiskt och expansivt begrepp, där individen är medskapande i modifieringen och omskapandet av genus" (s. 17). Det är snarare en karakterisering av ett aktörsperspektiv än en definition av genus. Oklarheten skingras inte heller av hur begreppet genuskonstruktion används, nämligen för att "åskådliggöra genus' mångskiftande individuella och samhällsliga gestaltningar" (ibid.), som en "modell för hur olika aspekter på kulturprocesser kan studeras" (s. 23). Genom detta framhåller förf. förvisso begreppets variabilitet, men inte att det används för en gestaltning och analys av könets relationella ordning.

I den vetenskapsteoretiska debatten kring genus har detta kommit att sättas i ett implicit dualistiskt förhållande till kön, vilket ses som det underordnade begreppet och reducerat till en biologisk innebörd. Förf. anför också att genus används för att "göra en åtskillnad mellan det kulturellt/socialt tillskapade och det biologiska könet" (ibid.). Detta är förvisso en korrekt beskrivning av genus som begrepp, men undersökningen visar att det inte är åtskillnaden utan *samspelet* mellan det kulturellt/socialt och det biologiskt tillskapade könet som utgör den dynamiska potentialen. Detta ligger underförstått i begreppet könskonstituering (s. 15). Den oklara distinktionen av såväl genus och kön som genuskonstruktion och könskonstituering blir till ett analytiskt problem i avhandlingen.

Det är en mycket rik och mångfacetterad undersökning som kan med en terminologi lånad från litteraturvetenskapen läsas som en över- och en undertext. På ytan är det en i många avseenden känd etnologisk bild som tonar fram, inte minst vad gäller könsarbetsmönstret inom det produktiva och det reproduktiva området. I den äldre generationen med sitt självhushållningssystem syns således männen främst inom det produktiva området, där också deras prestige ligger, men med en viss överskridning på det reproduktiva, t.ex. vid stortvätt eller vissa sysslor i samband med slakten. Det är arbetsinsatser som sker på deras villkor. Kvinnorna får sin huvudsakliga status och sitt värde inom det reproduktiva området.

Verkligheten är dock att deras insatser i hög grad går in på det produktiva området. Kvinnornas medverkan finns där som en tyst och nödvändig förutsättning, men utan att de får åtnjuta männens prestige och jämbördiga status. Det innebär att principiellt är kvinnornas kom-

petens bredare än männens. Detta är en betydelsefull, men allt för ofta försummad eller förbisedd faktor i forskningen, då arbetets värdering analyseras ur professionaliseringssynpunkt. Även om den konventionella könsarbetsordningen förefaller att vara accepterad finns en dissonans gentemot denna som kan höras som en underton hos de olika generationernas kvinnor. Ett exempel på detta återfinns i berättelserna om det goda livet (kap. 4). Om det för kvinnorna i den äldre generationen hade beretts möjlighet att studera, skulle livet ha kunnat gå i "andra, bättre socialt och materiellt belönade banor" (s. 161). Skolgången upplevdes därför som meningslös och till ingen nytta, eftersom man som kvinna skulle arbeta hemma på gården.

Även förändringarna i könsarbetsmönstret, vilka blir tydligast hos den yngre generationen, kan tolkas som uttryck för en disharmoni gentemot rådande könsordning. Det leder också till konflikt när kvinnorna inte agerar i enlighet med denna. Ett exempel på detta är när kvinnorna skaffar egna förvärvsarbeten eller verksamhetsfält, som förvisso bidrar ekonomiskt till gårdens fortbestånd men inte är förenliga med att de även deltar fullt ut i gårdens skötsel. Här ligger de uppkomna konflikterna eller motsättningarna på generations- eller individnivå. En annan illustration är när mellangenerationens kvinnor lämnar landsbygden för att flytta in till industriorterna där försörjningsmöjligheterna är mer gynnsamma. Allvaret i den uppkomna situationen framkommer av de vidtagna åtgärderna (att professionalisera husmodersrollen och att inrätta olika typer av lantbruksskolor m.m.) som vidtogs på politisk nivå. Det intressanta är att dessa åtgärder kunde ha varit en potential att på strukturell nivå radikalt förändra könsarbetsmönstret, vilket de kvinnliga ladugårdsförmännen är ett exempel på, men i stället skärptes det konventionella könsmönstret genom utbildningarna. Den disharmoni som kan skönjas både explicit och implicit är något som med fördel skulle ha kunnat fördjupas i avhandlingen.

På ett strukturellt plan tydliggör förändringarna samhällets könsmaktsordning. Genom att sätta fokus på det som avviker från eller bryter mot vad som uppfattas som det normala, det gängse, kan man visa hur brotten avtäckes hur ordningen, det normala, är definierat. När och av vem är det accepterat att överskrida gränser och vilka gränser? Det är en fråga om makt. (Gränsöver-

skridning har således olika innebörd och betydelse beroende på positionen av att vara subjekt (ha makt) eller att vara objekt (inte ha makt). Att kvinnor genomgående är det gränsöverskridande könet förklaras i feministisk teoribildning av att i en samhällsstruktur där det ena könet utgör normen är det andra könet som svarar för brotten mot ordningen, då detta för dem inte är förenat med vare sig prestigevinst eller prestige-förlust. På samma gång är inte dessa brott, så som undersökningen visar, detsamma som att deras agerande är uddlost.

Det vore vidare intressant att ytterligare problematisera när och i vilka avseenden förändringar påverkar könsordningen. På vilka arenor leder gränsöverskridandena till förskjutningar i könsmönstret? Frågan kan illustreras utifrån mekaniseringen eller teknifieringen av olika sysslor eller arbetsmoment. Tröskning med slaga var i undersökningsområdet en typisk manlig syssla. När denna mekaniserades påverkades inte könsarbetet – den vare sig bytte kön eller ändrade på den rådande ordningen. Införskaffandet av tvättmaskin ändrade inte heller könsattribueringen, men könsordningen förändrades i så motto att männens insatser upphörde. Tvätt blev en utpräglad kvinnoyssla.

Mjölknigen var också en kvinnoyssla, men när denna teknifierades övergick den till att bli manlig, dvs. handmjölknigen sköttes fortfarande av kvinnorna medan maskinmjölknigen blir till ett manligt arbetsområde. Den maskuliniseras. Här påverkas både könsordningen och könsattribueringen. Traktorn, slutligen, infördes som en följd av att mellangenerationens kvinnor lämnade bygden. Deras arbetsinsatser ersattes således av tekniken, vilken befäste utomhusarbetet som männens arena. Traktorn kom att stå som en symbol för att kvinnorna förlorat sin breda kompetens. Det intressanta är att från 1970-talet blir traktorn en självklarhet även för kvinnorna. De bör därmed ha återtagit sin kompetens. En fråga blir då vad detta innebar ur köns-maktssynpunkt?

En sista exempel får bli införandet av datorer. Denna teknifiering av arbetet åvilar framför allt kvinnorna. Potentiellt ger datoriseringen dem ett betydelsefullt inflytande över gårdens ekonomi genom att de härigenom får kontroll över om det t.ex. är möjligt att investera eller ej. Den makt som ligger i detta förefaller emellertid inte ge dem motsvarande prestige.

Trots emancipatoriska tendenser och faktiska förändringar styr således uppenbarligen det konventionella könsmönstret de tre generationernas beteenden, attityder och normer. De kvinnliga berättelserna utmärks av emotionalitet och beroende (Celia Roberts talar om *the emotional/relational narrative*) och handlar i hög grad om omsorg och relation i begreppets vida bemärkelse. De manliga berättelserna domineras, inte oväntat, av arbete och teknik (*the technique/work narrative*). Ständigt lyfts den manliga fysiska styrkan fram som argument för att de manliga sysslorna, underförstått de som ger status, är just manliga.

Spänningar och konflikter kläs dock av informanterna inte i termer av köns-makt utan av tradition och modernitet. Den äldre generationen upplever således att de var individuellt och strukturellt begränsade – de hade inga val. Den yngre generationen uppfattar sig som strukturellt begränsade, men menar att den har de individuella möjligheterna. Trots att den begränsande faktorn kan utläsas som det traditionella, framhävs på samma gång just detta som det positiva med lantbrukarlivet. Friheten, de nära kontakterna, det äkta. Denna motsättning mellan tradition och modernitet, mellan konventionellt och "jämsällt" traditions-mönster är intressant och kan tolkas som uttryck för vikten av att på det symboliska planet framhålla mannen som ansiktet utåt och att detta behov eller denna nödvändighet är en kompensation för kvinnans förändrade roll. Det ställer den gängse köns-maktsordningen i ett intressant perspektiv för samtliga generationer och visar på vikten av att frågan om vems kompetens, vilkas livsorienteringar som är villkorade, ytterligare problematiseras.

Pia Götebo Johannesson har med sin avhandling klart visat att det finns en framtida potential till förnyad, fördjupad och nyanserad analys av den svenska jordbrukar- eller lantbrukarkvinnan. Det är min förhoppning att förf. tar fasta på sina egna slutord och ser det som en viktig uppgift att "analysera sambandet mellan det senmoderna samhällets livsorienteringar och konstruktionen av nya gestaltningar av" (s. 307) och här tillåter jag mig att byta ut "genus" mot begreppet kön. Som en avslutande kommentar vill jag även framhålla att detta är en språkligt välskriven och en tekniskt professionellt utformad avhandling. Även bilderna vore värda sin egen analys.

Denise Malmberg, Uppsala